

EESTI KEELELISTE METAFLOORIDE JA KUJUNDLIKE PÜSIÜHENDITE NÄITEID PRODUKTIIVSEMAILT SEMANTILISTELT ALLIKVÄLJADELT

Järgnev on nimelt mõnede tüüpilisemate näidete loend ega taotle olla vähimalgi määral mingi ammendavam “eesti keeleliste metafooride sõnastik”.

Semantiline ruum on loomuldasa tohutu mitmemõõtmeline võrkstruktuur ja seetõttu ei lase milline tahes vähegi ulatuslikum valim keeleainest (nt keelelisi metafoore) korraldada end kenasti üksteisest välistuvate sisukategooriate lineaarseks jadaks või kenasti üksteisesse sahtelduvate sisukategooriate hierarhiliseks süsteemiks. Siinsete näidete liigitelu taotleb järgida nn radiaalset põhimõtet, kus kõigepealt püütakse piiritleda kõige “tegelikumad” (suuremad, koherentsemad) naturaalsed klassid, ja edasi tekkinud jäägist välja filtreerida mõistlik optimum väiksemaid ja amorfsemaid mõisterühmi. Sellise menetlusviisi paratamatu tagajärg on see, et kategoriseerimata jääb suur hulk haruldasemaid, unikaalsemaid nähtusi.

A. Ruumiparameetrid. Asjade ruumilised omadused, proportsioonid, kuju, ruumi järgi määratavad osad. Asend ruumis, kaugused

★ **suur / väike:** *Lenini suured ideed; suur süda* (‘vihane, vihastaja’, nt *süda paisus suureks*, või ka ‘lahke, üllas’)

Kas *suur sõprus ~armastus ~viha ~huvi* jne. on metafoorid? *Suur* tähistab üsna universaalselt mistahes hulki ja mõõte, sh mentaalsete või muude protsesside “intensiivastet”. Vasted *väike sõprus ~armastus ~viha* on pigem absurdid, vähemasti mitteliiased ühendid; *huvi on pigem vähene* kui *väike*. Kas *väike erinevus ~ eksimus ~ probleem* jne on metafoorid?

Vrd. ka *suuremeelne, suurejooneline, suursugune, suureline, väiklane; sa suurendad / vähendad ~pisendad oma teeneid; ära suurusta midagi!*

★ **pikk / lühike:** *pika meelega, pika toimega* (milline on viimase motivatsioon? deverbaal sõnast *toimetama?* või kanga järgi? või puusüü järgi?)

Kas *pikk viha*, samuti *lühike aru ~ mälu ~ kannatus* vmt on üldse metafoorid mentaalse väljendamiseks füüsilise kaudu või ainult selles mõttes, et ajast kõneldakse ruumi terminites? *pikk*-metafoor, samuti nt *ots*-sõna need alltähendused, mis on sünonüümsed *lõpu* omadega (‘lõpp’, ‘surm’) jpt seigad võivad sundida mõtisklema, kui selgesti (või kas üldse) siin ongi tegu nimelt ruumist lähtuva metafooriga aja kohta (st kus ruum oleks “allikas” ja aeg “sihtmärk”). Pigem ehk rakenduvad siin lihtsalt teadmised aja- ja ruumihulkade paratamatust korrelatsioonist mingi “liikumise” või “sündmuse” skeemi taustal, sh teadmised selle kohta, et läbitud ruumi hulk ja selleks kulutatud aja hulk on paratamatult sõltuvuses, teisiti öeldes, need seigad, mida tihti tuuakse rahvapärastes sissevaadetes relatiivsusteooriasse: et ilma taustsüsteemita pole absoluutselt mingit võimalust jaatada või eitada keha liikumist ruumis (täpsemalt tühjuses). Kas nt *pikk film* “täiesti otseses” tähenduses on nimelt ‘pikk lint ise’ ning ‘selle lindi läbimängimiseks kulutatud aeg’ on juba metafoor? Või kas *pikk teekond* refereerib eelkõige läbitud tee ruumilist pikkust või selle tee läbimiseks kulutatud aega või kuidagi mõlemat ühtekokku? Ja kui siin tõesti võib fikseerida semantilise teisenduse, ons see üldse metafoorset või pigem metonüümilist järku? Vahetused asja või sündmuse ja selle asu- või toimumiskoha või tüüpilise esinemis- või toimumisaja vahel esindasid mäletatavasti tavalisi metonüümiaid – kas aga siis aja- ja ruumiparameetrite omavahelised suhted loovad metafoori, ja kui, siis kuidas seda põhjendada?

★ **lai / kitsas silmaring** ~ *eriala ~ profiil* jne; sobib ka mõistete, tähenduste jpm “haarete” kohta. Vrd fraseologismides: *lai leht ~pomm ~tee; laias laastus; kitsas käes* jpt.

Lai / kitsas tee on ühtlasi näide ruumikomponentide ulatusliku osaluse kohta muude metafoorituumade (antud juhul *tee*-metafoori) laienditena – nt *kitsas tee viib püha tõe juurde ~ taevasse*; vrd ka *kitsaskohad vajavad likvideerimist; romaan jäi kinni tsensuuri kitsasse väravasse* jpt.

★ **kõrge / madal**: kõrged ideaalid ~ aated ~ püüdlused; kõrge moraal ~ positsioon ~ hinnang; kõrgeauline; kõrgelennuline; madalad kired ~ instinktid ~ huvid

★ **sügav** on hästi produktiivne ehk just vene hilismõjude tõttu: sügav armastus ~ kiindumus ~ austus ~ hardus ~ kurbus ~ nõrdimus ~ huvi ~ eruditsioon; sügavad teadmised; sügavalt mõttesse vajunud

★ **jäme / peen**: jämedad väljendid; jäme kõnepruuk ~ kohtlemine ~ käitumine ~ viga ~ lähend; jämekoomiline; jämedakoeline nali; peen maitse ~ stiil ~ hingeelu ~ nali ~ huumor; peened kombed ~ maneerid; peenetundeline. Vrd fraseologismides: jäme ots on minu käes; peenike pois jpt.

★ **paks / õhuke**: mis nüüd meie, las paksud mõtlevad (pigem metonüümia?); rahvast oli paksult; paks pahandus; õhuke mõtestub vist peamiselt "kattekihi"-metafooride kaudu: õhuke jää ('riskantne olukord'); õhuke lootus (võib-olla omakorda jää-metafoorist lähtuv); õhuke kultuuri- ~ tsivilisatsioonikiht

★ **püsti ~ kikkis... / longus ~ lontis ~ norus ~ sorus ~ ripakil...** metaforiseeruvad vist peamiselt somaatika vahendusel: pea püsti / norus; kõrvad kikkis / lontis; saba sorus; eriti norus, norg, norutama jätavad küsitavaks, kuivõrd neis üldse on tegu füüsilisest maailmast malli võtva kasutusega.

★ **otse / viltu**: ütlemine otse välja; otsesest allikast; otsesõnu; otsesihitis; siin on midagi viltu; vaatas sellele viltu; vildak jutt ~ seisukoht

★ **sirge / kõver kõne ~ jutt**; sirgjooneline käitumine ~ iseloom; löö selg sirgeks; tegi ~ vaatas sellele kõveriti

★ **õige / väär** on sirge / kõver -paari murdesünonüümid, teisalt aga kõige tehnilisemad ja neutraalsemad tõeväärtusmäärangud (või ka aksioloogilised, deontilised vm väärtusmäärangud): õigel / vääral teel; väärilahendus ~-arvamus ~-õpetus

★ **parem / pahem** on pea võrdselt neutraalsed ja "otsesed" nii hinnanguliste kui ka ruumisuuna määratlustena.

Vjatseslav Ivanov oma raamatus "**Чет и нечет: Асимметрия мозга и знаковых систем**" (1978) ning mitmed hilisemad uurijad on konstateerinud ulatuslikumate tähenduskiimpude ja -võrkude teket metafoorsel ja/või metonüümilisel alusel. Üks selliseid sõlmi nähtub mitmeis eri keeltes tüvede vahel, mis tähendavad 1) 'füüsiliselt sirge / kõver'; 2) 'ruumiliselt parem / vasak'; 3) 'õige / vale', 'aus / ebaaus', 'parem / halvem').

Inglise *right*-tüvel on antonüümid *left* kui ka *wrong*, saksa *recht*-tüvel *link* kui ka *falsch*, vene *прав(д)*-tüvel *лев-* ja *лож-*, aga ka *крив(д)*-, mille tavavastand on *прям-*. Soome *oikea* antonüümid on *vasen* kui ka *väärä*, mis tähendab 'füüsiliselt kõver' kui ka 'vale, väär'. Eesti *parem*-sõna kirjakeelsed vastandid on *vasak* ja *pahem* või *halvem*; eesti *õige* kirjakeelsed antonüümid on samuti *vale* või *väär*, kuid murdekeeles tähendab *õige* ka 'sirge' (tavaantonüümiga *kõver*) ja 'ruumiliselt parem' (antonüümidega *vasem*, aga ka *kura-*, mille murdekeelne antonüüm võib olla ka *hüva* ja mida osa keeleloolasi seostabki etümoloogiliselt *kuri*-sõnaga).

★ **ees / taga** -paari puhul pole ruumi primaarsus palju selgem kui paari *pikk / lühike* juures: nt *ees* kui 'objekti "fassaadi" läheduses väljaspool objekti' või 'selles suunas, kuhu on pööratud inimese "esikälg"', versus 'tulevikus': *helge tulevik ootab meid ees*; *kell on ees / taga*; fraseoloogilised *silma ees / selja taga* ('avalikult / salaja'), *asja ees*, *teist taga*

★ **peal ~ ülal / all** ja **väliskohakäänded**: *on oldud sakslaste, rootslaste ja venelaste all*; *meelevalla ~ keelu ~ küsimärgi ~ pingele all*; *viha ~ armu all olema ~ alla sattuma*; *tema sõna ~ arvamus peab ikka peale jääma*; *vaev ~ mure ~ patt ~ süü hinge peal*; *räägi kõik südamele pealt ära*; *ta on juba üleval* ('ei maga');

Vrd ka ühendverbid: *alla andma ~ heitma ~ käima*; *peale käima ~ sattuma ~ tükkima*; *üles andma*; *ülal pidama* jt.

★ **väljas / sees** ja **sisekohakäänded**: *tuli välja, et põhjused on hoopis mujal*; *tulen omadega vabalt välja*; *ka lisakõide on nüüd väljas*; *see viis mind ~ ta läks hirmsasti endast välja*; *aita sõber hädast välja*; *olen omadega sees*; *kukkus sisse*; *nemad on ikka ühes nõus*; *selles situatsioonis*; *antud tingimustes*

★ **vahel(e)**: ära sega end sinna vahele; poodud Juss oli ikka nende vahel; varas jäi lõpuks vahele; olen alles kahevahel

★ **lähedane / kauge ~ lähedal / kaugel** jts – regulaarselt näiteks inimsuhete kohta: ‘kallis ~ omane ~ tuttav... / ükskõikne ~ ebahuvitav ~ tundmatu...’

Vrd. ka *tõusma / langema; tungima; väljuma; mahtuma* jpt ruumisuhteid kätkevad verbid.

Vrd. ka *põhi; alus; vundament; lagi; piir; serv* jpm materiaalsete objektide (ehitiste, anumate vm) ruumiosi ja -suhteid märkivad substantiivid.

B. Temperatuur. Põlemine. Soojusenergeetilised protsessid

Motiveerivaiks faktoreiks võivad olla näiteks

1) inimorganismis endas toimuvad füsioloogilised protsessid, mis kaasnevad teatud emotsioonide või muude mentaalsete aktidega: otsesed temperatuurimuutused, muud energeetilised protsessid, nt südamegevuse intensiivsus ja kiirus, vererõhu muutused, ajus toimuvad elektrilised protsessid;

2) erineva temperatuuriga kehade kokkupuutel tekkivad hedooniliselt “mürgistatud” aistingud: mõnu, liikuvus / tardumus, valu;

3) temperatuurimuutustega kaasnevad muutused kehade ja ainete endi struktuuris ja agregaatolekus: jäikus / plastilisus, sulamine, aurumine;

4) soojusprotsessidega kaasnevad valgusefektid, eriti põlemisel;

5) soojusprotsesside kasulikud / kahjulikud küljed: toidu valmistamine, eluruumide kütmine; tule- ja külmakahju;

6) temperatuurimuutuste seos astronoomiliste tsüklitega (ööpäev, aasta) ja meteoroloogiaga.

★ **külm** pilk ~ süda ~ pea ~ mõistus ~ kaalutus ~ arvestus; see jätab mind täiesti külmaks; tegi meile külma; siin peab veidi külma verd ~ närvi olema; külma kõhuga; **jahe** toon ~ näoilme ~ viisakus ~ vastuvõtt ~ suhtumine; **leige** pilk ~ hüvastijätt ~ reageering; **soe** toon ~ tunne ~ süda ~ suhtumine jne; peast veidi soe; **kuum** kirg ~ pilk ~ armastus ~ suudlus jne; kuum hispaania veri; küta taguots kuumaks; hilislaenudes: kuum liin ~ teema ~ suhe ~ hitt; **tuline** täkk ~ sälg ~ traavel; tuline viha ~ armastus ~ temperament ~ veri ~ poolehoid ~ toetus; tulise rutuga, tulisi jalu; tuline kahju ~ häda ~ hirm; sa tuline kurat küll!; ole sina kuum ehk ole sina külm, aga ära sina leige ole

★ **tulivihane** ~ -tige; elu- ~ noorus- ~ armu- ~ vihatuli; kire**leek** loidab; vabadusleek on süttinud meie südameis

★ **rahvusvaheline kliima hakkab soojenema**; selline vastutulelikkus soojendab igaihe südant; ära hakka vana riidu üles soojendama; soojendan mineva-aastase ettekande üles; vahepeal nende suhted soojenesid märksa, kuid nüüd on hakanud taas **jahenema**; mõnede kaupade hinnad oleks vaja kinni **külmutada**

★ Jehoova viha **süttis** põlema; Miina püüdis Madise hinges armuleeki **süüdata** ja viimaks see **süttiski**; sütitav kõne ~ üleskutse; on elult mitu korda **kõrvetada** saanud; kadedus **põletas** ta südant; ära muretse, sellega ei **põle** midagi; ma otse põlen uudishimust; põlevi silmi ja lehvivi hõlmu; noored elupõletajad; vahtis **kustunud** pilgul enda ette; esialgne vaimustus on ammu kustunud; elutahe kipub kustuma; noorusmälestused on mu meelest kustunud; mind võite arvelt maha **kustutada**; teekäija soovis janu kustutada; kustuta see tüdruk alatiseks oma meelest; keegi on ta eluküünla kustutanud

★ see vana vaen ikka **köeb** väikestviisi edasi; üleskõetud meeleolu ~ atmosfäär; neid peaks püüdma lepitada, aga sina kütab veel takka; küta tal kõrvad tuliseks; küta kuradile, las siis näeb; küta koju minema; kütab ‘kõlbab’ küll (släng)

Vrd ka (üle) *keema; praadima; (põhja) kõrbema* jt vedelike või toiduainete kuumutamist märkivad verbid.

Vrd ka *õhkuma ~ õhutama ~ hõõguma; kiirgama* jm soojus-valguskiirgust tähistavad sõnad.

Vrd ka *küünal; lamp; lõke* jt valgus- ja soojusallikaid märkivad sõnad.

Vrd ka *tuhk; söed* jm põlemisprodukte märkivad sõnad.

C. Valgus. Valgusallikad. Nägemismeel. Värvivid

Kui soojuste ja temperatuuri terminites näib olevat eriti sobilik kõnelda just emotsioonidest, siis valgusest ja nägemisest lähtuvate metafooride tähendusdominant on pigem info ja selle töötlemise, mõistmise ja mõistuse juures. See distinktsioon ei ole küll eriti selge, ka juba seetõttu, et inimeste kogemuses on soojuste- ja valgusmälestused (ning vastavalt külma ja pimedus) kindlasti tihedalt seotud. Sära ~ kiirgust ~ kirevust / tuhmust väljendavate sõnade metaforiseerumisvõime omakorda baseerub ehk mõneti teistsugusel "sünnesteesial", kus analoogia seisneb eelkõige muljete intensiivsuses ja/või kiires vahelduvuses.

★ õppimine on **valgus**, mitteõppimine **pimedus** (vene vanasõna); vaimuvalgus / -pimedus; see asi kardab valgust; kirjutus heidab valgust mitmetele senitundmatuile seikadele; andmeid on vähe, peame pimedas ringi kobama; üks **pime** harimatu inimene; armunud on pimedad; pime juhus ~ usk ~ viha; kui tead, **valgusta** mind ka pisut; **silmipimestavalt** kaunis ~ loll

★ ei ainsatki lootuskiirt enam; Liinake on mulle ainsaks päiksekiireks mu vanaduspäevade halluses; temast **kiirgab** vaimust ~ energiat ~ headust; Bütsantsist lähtuvaid **kiirgusi** on jõudnud ka põhjamaile

★ ta peas **sähvatas** geniaalne mõte

★ pea kustub ta vanast kehast viimnegi elusäde; mõistusesäde sähvatas ta juhmis pilgus; mõtte- ~ huumorisäde; **sädelev** mõistus ~ vaimukus ~ huumor

★ miks sa täna nii kangesti **särad**?; särav täht kaasaja muusikataevas; tema esinemised on kaotanud oma endise **sära**

★ arm **hõõgus** tuha all edasi; puhus vaenusööed jälle hõõguma; salaviha hõõgus ta südames ~ rinnas ~ hinges; temast **õhkub** külma ~ vaenu ~ hingesoojust; Villu õhutas talurahvast mässule; sõjaõhutajate sepitsused

★ uute õpetuste **kuma** paistab siia ääremaadelegi; midagi nagu **kumab**, aga selgesti ei meenu

★ noh, kas **koidab** midagi?; inimkonna **koidikul** ronis karvane esivanem puu otsast alla

★ mu hinges ~ südames on pilkane **öö**; sajanditepikkune orjaöö on lõppenud

★ sa mu **päike**, solntse mojoo; ta elupäike hakkab loojuma

★ vaeva ~ nälga ~ puudust **nägema**; kes ta hinge sisse näeb; ärge nähke asjades ainult pinnapoolt, vaid ka tuuma; omaenda vigu on raske näha; olen tema suhtes järsku **nägijaks** saanud; vana päevinäinud jope; **ettenägematud** asjaolud; **ettenägelikud** ei saa kahju kannatada; see vale on täiesti **läbinähtav**; **nähtavasti** on ta kurt

★ tuli selgesti mu vaimusilma ette; tema eest ei varja midagi, tal on kole terav silm; püüab teiste hulgast igati silma paista; piiratud ~ avar **silmaring**; paar uut ideed on **silmapiiril**; üks salakaval ja **silmakirjalik** inimene

★ ei ühtki isiksust, pelk **hall** mass; üks silmapaistmatu hall kuju; elu kulges mõttetult ja hallilt; juba vanast hallist ajast peale; pole halli aimugi; võid ennast halliks oodata

★ pea on **kirju** otsas; võtab silmad kirjuks; kirju saatusega mees; **kireva** eeskavaga pidu; Venemaa hämmastav etniline kirevus;

★ **sinine** esmaspäev ~ kadetus; noorusaja helesinised illusioonid

★ meel on **must**; must mure ~ masendus ~ meelega ~ minevik (märgatav alliteratsioonisund); absurdi ja musta huumori musternäited

Vrd ka **must** kui 'räpane' rubriigis O.

D. Kuulmine. Helid. Häälitsused

★ **kuulake** mõistuse ~ südame **häält**; rahva **hääl** on Jumala hääl kõik mu hingekeeled **helisevad**

★ **karjuv** vastuolu ~ ülekohtus

★ meel ~ hing **kisendab** ~ **oigab** ~ **ägab** ~ **kaebleb**

★ hing ~ süda **laulab** ~ **hõiskab**

★ üsna produktiivsed on tüüpiliselt **loomadele** kuuluvate hääliitsuste kasutused:

alul **uriseb**, pärast hakkab **haukuma**; ära **kräunu** kogu aeg mu sabas; see pidev **kraaksumine** ~ **vingumine** ajab juba närvi; söö sulpi, ära **inise**; ei julge **piiksatadagi**; mõni koosolek – kõik **määgivad** läbisegi; vahel **kraaksub**, vahel **turtsub**, vahel **piniseb**, vahel **sisiseb** – hääid sõna talt ei kuule; **kudrutavad** kahekesi seal nurgalauas; ära siis jää kauaks **mökutama**; see, mis Margit kokku **siristab**, pole alati tõsi; mis sa **ulud** tolle **tühja** pärast

★ **muud deskriptiivid**: **lobisema**; **porisema**; **parisema**; **plärisema**; **padisema**; **mögisema**; **mulisema**; **virisema**; **nurisema** jne, ning nende substantiivsed tuletised: **loba**; **porin**; **plära** ~ **plärin** jne.

“Loomahääle” ja deskriptiivide paradigmatdest pärinevate sõnade troopiline kvalifikatsioon sõltub ilmselt sellest,

a) kas heli, hääliitsus kui selline kuulub otse “tegelikult mõeldavasse” tähendusse või ei kuulu (st mõeldakse tegelikult midagi mitteverbaalset, nt **mökutama** = ‘viivitama’, ‘kohmitsema’ vms);

b) kas mõeldava “inimmaailma hääle” kohta öeldav seondub selgesti millegagi “mitte-inimmaailmast” – nt **haukumine** koeraga, **kraaksumine** varesega, **mulisemine** keeva (?) veega jne – kuid **piiksumine**, **mökutamine**, **parisemine**?

Vrd ka **mats**, **näts**, **lops**, **pauk** jm löökide, plahvatuste jms helisid märkivad substantiivid (sh rubriigis L).

Vrd ka pillid, kellad jm heliallikad.

Vrd ka **nutma**, **naerma** jm meeleolusid väljendavad hääliitsused.

Vrd ka **kolisema**, **logisema** jms (korratus)seisundeid väljendavad helid.

E. Taktiilsed aistingud. Puudutused. Valu

★ *muu ei puutu* sinusse; see repliik **puudutas** ~ **riivas** teda valusasti; mitmest teemast *mind* **riivamisi** mööda; **tonksa** ~ **müksa** teda veidi, ta ise ei taip

★ need sõnad **paitasid** mu hinge; ega sullegi selle eest **pai** tehta hakkab juba **küüsi näitama**; **küüned** kohe **väljas**

★ **närvikõdi**; kiitus **kõditab** igaihe enesearmastust

★ uudised **kihelavad** keele peal; said nüüd minu kulul oma keelt **sügada**

★ see asi **pakitseb** ~ **kipitab** mul hinge peal; süda **kipitab** veidi ta pärast; **kibedad** kogemused; **valus** mälestus, hinge- ~ **südamevalu**

★ **vaesus** ~ nälg **näpistab**

★ süda **valutab** poja pärast; tegi talle palju **hingevalu**

Vrd ka **haigus**, haav jts.

Vrd ka **peksma**, **lööma**, **hoop** jts.

Vrd ka **sile**, **kare**, **libe** jm pindade omadused.

F. Teravad asjad. Destruktsioon: katki, auk, haav

★ *surma sirp* on terav (vanasõna); *surma vikat* niitis ~ **mõök** raius ta maha; *surm, kus on su oda?*

★ *igavene terane poisinaaskel* ~ **nõel**

★ **okas** hinges ~ **südames**; ta on mulle **pinnuks** silmas; ära ole nii **okkiline**

★ **terav** mõistus ~ **tähelepanu** ~ **vastus** ~ **reageering** ~ **keel**; **teravmeelne**; **niiri** pea ~ **pilk**; *tunded on tuimaks muutunud*; *vintsutustest tuimaks muutunud*; *mina oma tõntsi aruga ei taip*

★ pea **lõikab** oivaliselt; **lõikav** iroonia ~ **dissonants**; see irvitamine otse **lõikas** mu hinge; **torkas** veel viimasel hetkel pähe ~ **meelde**; *mina ei pistnud seda mõtet sulle pähe*; “Aga tagaselja!” **torkas** ~ **lõikas** eit vahele

★ **raius** vastu kui rauda; ta elusooned ~ **sidemed** koduga ~ ... on läbi **raiutud**; **raiuge** see endale igaveseks pähe

★ **mälus** on tohutu **auk**; teadmistes on suured **lüngad**

★ aeg ravib **hinge**haavad; ma ei tahtnud sind **haavata**

★ *nende vahele on tekkinud lõhe*; südantlõhestav karje; pea lõhub valutada; süda on lõhkemas
Vrd ka loomade tekitatud torked ja pisted (*nokkima*; *salvama*; *nõelama* jms).

G. Toit ja jook (*incl* alkohol); söömine ja joomine. Maitseaistingud. Seedimine

★ *teadmishing* ~ *rahanälg*; emotsionaalne *nälg*; *näljane* pilk; *sensatsioonihing* ~ *teadmishing*; mu hing ~ süda ~ meel *januneb* selle järele

★ *vaimutoit*; söödab *nutuleivaga*; *tainapea*; *pudrupea*; *pudrunäpp*; igavese *pudru* ~ *supi* kokku keetnud; *pudrutas* midagi arusaamatut; *tulerook*; *mesikeelne mees*; *laiskvorst*; *tedreleib* ja *kasejuust* (= 'vemmal, keretäis')

★ *täielik sööja* (= 'ülikuri'); *sõi* ~ *õgis* Anne silmadega; *sööb* südame seest välja; ära hakka nüüd oma sõnu *sööma*; *katsu end sellest materjalist läbi süüa* ~ *närida*; mis sa *närid* mu kallal; *näriv* kadedus; *püüdsin talt mingeidki teadmisi välja imeda*; reporter läks Toompeale uudiseid *noolima*; silmad nagu *sööjal*

★ *sel jutul pole mingit magu* ~ *mekki* ~ *maiku*; *maitsekalt* riidetatud; sai *maitsta* head ja kurja; *magus* unistus ~ mälestus ~...; *magedad* naljad; *lääge* toon; *imal* naeratus; meel on *mõru*; *vänged* väljendid; *vürtsine* sõnastus; *soolane* kriitika; *soolasin* talle (= 'ütlesin raskelt, halvasti'); *hapu* naeratus; *elu* läks *hapuks*; asi läheb *hapuks*; alul lubas, pärast hakkas *pipardama*; igavene *pipar*

★ *neelas* ~ *kugistas* raamatu teise järel; tuleb kõik etteheited alla *neelata*; pea *seedib* hästi; ma ei *seedi* teda üldse; too plärakast *pasandab* kõik kohe välja; Rein on üks järeleandlik *puss*; selle peale ma *peeretan*

★ *õnnest purjus*; edust *joobunud*; su *joovastav* ilu

★ lektor *mäletses* üht ja sama, üht ja sama

★ *praeb* omaenda rasvas; Tiit *kõrbes* omadega läbi; pikal tulel *praadima*; süda *kõrbeb*

Vrd ka *toores*, *küps(ema)* taimede ja vegetatsiooni juures (rubriigis N).

H. Meteoroloogia, loodus, "elemendid"

★ *päikseline* ~ *pilvitu* meeleolu; ta on täna üsna *pilves* (= 'morn') ~ *laup* läks *pilve*

★ *seisukohad* ~ *perspektiivid* ~ *kujutlused* on *udused*; ära aja *udu*; oleks nagu *udune* aim, et...

★ *tuulepea* ~ pea tuult täis; tühi *tuuletallamine*; tõeline mees sammub *vastutuult*; kas taipad, kust *tuul* puhub? tuleb ennast vahel *tuulutada* ka;

★ Hruštšovi *sula* leevendas tsensuuri märgatavalt

★ "raju"-paradigma või -sündroom: *maru* ~ (tunde)*torm* ~ *raju* ... puhkes ~ vaibus ~ mässas ta hinges; *murdus elu* ~ *saatusetormis*; *tuisupäine* nooruk; peremees *lõi välku* ja *miiristas*; palju *päikest*, vähe *äikest*; kas *õhk* on puhas; *tormilised* kestvad kiiduavaldused

Vrd ka veekogudega seotud metafoore (*laine(tama)*, *voog*, *karid* jts) järgmises rubriigis I.

I. Vedelikud; kuiv / märg; veekogud

★ *kuiv* jutt ~ *stiil*; pääses *kuivalt*

★ *kompositsioon* on pisut *vedel*; selles tekstis on 99% *vett*; süda on *vesine*, tahan silku

★ *püha* vaimu väljavalamine; *valas* oma viha nõrgema peale välja; *püüa* need kujutlused sõnadesse *valada*; mõistust ei saa pähe *valada*

★ vahel seda infot *tilgub*, vahel *niriseb*, vahel *voolab* pahinal, vahel lausa *uputab*; ma *upun* oma probleemidesse; *voolav* sõnastus; *ülevoolavalt* joviaalne

★ *pulbitsev* elurõõm; *ülekeev* energia; viha *ajas üle ääre*

★ *purskas* talle kogu hinge kogunenude *sapi* näkku

★ ta on võimeline lõpmatult *vahutama*; see on *vaht*, milles pole mingit mõtet

★ *ujub õnnelainetel*; *murelained* löid pea kohal kokku

★ *elulaevuke* jooksis **karile**

★ *supleb õnnemeres; elumere* lained; *lolluse ookean* on ääretu; ka unustuse **jõel** on kallas kahel pool; *lora* jookseb **ojana**

★ *kobrutav* viha otsis väljapääsu

J. Jõud. Tugev / nõrk. Kõva / pehme. Elastne / plastiline / rabe. Deformatsioonid

★ *hingejõud*; *vaimuvägi*

★ *tugev / nõrk* iseloom ~ tahe ~ lootus ~...; *kange* karakter ~ tahtmine; *kangekaelne*; *kange* ~ *kõva* karakter; *kõva* peaga; *pehme* süda ~ iseloom ~ kohtlemine

★ *nõdra* aruga; *nõdrameelne*; *nõdra* (släng)

★ *õrnad* tunded; pole *õrna* aimugi

★ *veri tarretab*; *kivine* süda ~ ilme; *raudne* tahe; hing on *kalestunud* ~ *tahkunud*; mu süda *sulab* sinu ees kui suhkur kuuma kohvi sees

★ *paindlik* taktika; keel ei *paindu* seda ütleva; tahe, mis ei *paindu*, võib *murduda*; selle kallal andis pead *murda*

★ ära hakka mu sõnu *väänama*; *väänas* talle 8 ilget ülesannet; olin pärast öövalvet täiesti välja *väänatud*

★ tee ruttu, ära *venita*; püüa nende heintega kevadesse *venitada*; kolm miinuse *venitab* välja; see igavene *venimus* ei jõua iial õigeks ajaks

★ *sitke* (= 'kitsi'); *vintske* vend ~ iseloom; ('sitke', ka tunnustavas tähenduses)

★ *rabe* (= 'käre, äkiline') mees; *rabe* jutt; see kontseptsioon on *pude*

Vrd ka *narts*, *tallukas*, *pastel* (= 'iseloomutu, meelekindlusetu, järeleandlik, tossike')

K. Kerge / raske; raskus, surve, koorem

★ püüidke oma argumente hoolega *kaaluda* ~ *vaagida*; see vastuväide ei *kaalu* minu silmis midagi

★ *kergemeelsus*; veidi *kerge* aruga; *kerglane* vend; meil süda *kerge* on lõbusast laulust

★ *raskemeelne*; *raskus* ~ *paine* lasub hingel; *eluraskuste* all kõssi vajunud; *raske* ~ *ränk* katsumus ~ kaotus; ei pane sellele mingit *rõhku*; *rõhutud* meeleolu ~ olek

★ *koorem* ~ *kivi* langes südamele

★ *vaimne surutis*; poliitiline *surve*; *surus* ta kindlate asitõenditega nurka ~ vastu seinale; sõnastust tuleb veidi kokku *suruda*

★ vähehaaval õnnestus talt siiski üht-teist välja *pressida*; nüüd pange aga tööle *press* peale!; oma rolli mängis ka meedia-poolne massiivne *pressing*

L. Energia: pingeline, laengu, vallandumine jne

★ nende vastuseis on *lõtvunud*; *lõdvad* elukombed; moraalne *lodevus*; olin kogu päeva kuidagi *pinges*; ei paku *pinget*; õhus on erootilist *pinget*; kõik meie meeled olid *pingul*; oma sada tonni *pingutab* täis; *pingeline* tempo ~ töö ~ ...; sellise *pinge* all ei pea kaua vastu; joome kohvi ~ teeme suitsu, katsume kuidagi *lõdvestuda*

★ sain emotsionaalse *laengu*; püüidke end maha *laadida*

★ *ülesköetud* atmosfäär

★ *rõõmust* ~ *uudishimust* ~ energiast *pakatav*

★ no mitte ei *plahvata*; *pahvatas* välja kõik, mis südamele kogunenud

★ vahepeal oli *puhkenud* maailmasõda; koalitsioonipartnerite vanad vasutolud *puhkesid* uuesti

★ vaat see oli *pauk*, mida ei osanud oodata!

Vrd ka väljendid vedeliku keemise, pulbitsemise, ülevoolamise, purskamise kohta rubriigis I.

Vrd ka *puhkema* taimede kohta rubriigis N.

M. Translokatsioonid

★ **toome** paar näidet; **too** oma mured lagedale; püüdkte oluline välja **tuua**; sõda **tõi** pisaraid igasse peresse; surm **toob** lepitust; hooletus **toob** palju pahandust; viin **viib** mõistuse ja **toob** unustust; see **viis** ta täiesti endast välja; **viime** need juhud üldreegli alla; **viime** võrrandi normaalkujule; **vii** need rõõmusõnumid emale; see meetod **viib** kindlasti sihile

★ **mul** on **tugev** tõmme tema poole; ei oska **tõmmata** mingeid paralleele; ära püüagi teda alt ~ vahele **tõmmata**; elust kõrvale **tõmbunud**; **tõmbus** endasse; ei **tõmba** (= 'ei huvita, ei kõida')

★ **tiriti** kõik ta mustad teod päevavalgele

★ ära **tõuka** mind endast ära; eemaletõukav pugemine; väljatõugatu; on kõigile **lükata** ja **tõugata**; andis tugeva **tõuke arenguks**; **lökkame** selle kaugemasse tulevikku; ettepanek ~ palve **lükati** tagasi; kuidas **lökkad**, nii läheb (vanasõna)

★ ei tasu seda juttu nii kaua **veeretada**; **veeretas** ülesande teise kaela; **veeretame** siin kahekesi päevi surma poole

★ Henn **viskas** poistega nalja; **viskas** ka paar üleõla-repliiki; ei maksa veel meelt **heita**; meelega **heitlik** katse ~ vastupanu; ühiskonna **heidikud**; selle võimaluse ~ variandi võime kohe kõrvale **heita**; **heitis** Pedrole kirglikke pilke; tema meel on väga **heitlik**; maid vallutada ja rahvaid alla **heita**; ette **heitma**; ära **loobi** asjata sõnu; **pildus** vaimukusi siia ja sinna

★ on vaja muid suundi ka järele **nihutada**; tähtaegu ei anna enam edasi **nihutada**

★ püüdis teda enda poole ~ õigelt teelt kõrvale **kallutada**

★ vaja ta letargiast üles **raputada**; see katsumus **raputas** meid korralikult läbi; katsuge talt mingitki teavet välja **raputada**; venna surm **raputas** teda sügavasti

★ tuln sulle südant **puistama**

★ **pillas** mõne lause nii mokaotsalt; käis oma ajaga **pillavalt** ümber

★ **poeta** minu kasuks ka paar head sõna; ridade vahele on **poetatud** huvitav alltekst ~ veidraid vihjeid

N. Taimed; vegetatsioon; viljad, viljakus; viljelus

★ **nõges** ~ **ohakas** (= 'kuri, teravalt reageeriv inimene'); **takjas** (= 'pealetükkiv, külgekleepuv inimene'); see teoreem on tõeline **pähkel**; 1000 krooni on minu käes **köömes!**

★ see mõte **idaneb** juba ammu; arm **puhkes õitsele** ja **võrsus** jõudsaste; ta endine ilu ~ loomejõud on **närtsinud**; uue elu **võrsed**

★ **igihaljad** viisid; debüteerivad noored ja **rohelised** mängijad

★ **toores** kõnepruuk ~ käitumine ~ kohtlemine; me peades **küpses** unistusi ja plaane; loominguline **küpsus**; oli täitsa **küps**

★ **viljakas** idee; **tuumakas** uurimus; **kesised** teadmised; pea **põhku** täis; igat **pahna** ei tasu meelde jätta; vaata ikka, mis **terad**, mis **aganad**

★ on pikki aastaid vaimupõldu **kündnud** ~ **harinud**; kes kõverust **külwab**, see viletsust **lõikab** (vanasõna); ajab disaini alal esimesi **vagusid**; mõned uurimissuunad on väga **söötis**; nooruse **rohtunud** rajad; välja **juurima** pahesid; õiged harjumused ei taha **juurduda**; saab tema uhkus ka **kärpida**; ära püüa mulle sea süüd külge **pookida**

O. Puhas / räpane, riknenud

★ **puhas** süda; **puhtad** mõtted; **must** südametunnistus; **räpased** kavatsused; ta nimi ~ reputatsioon on **määritud**; tagaselja on hea teist **tõrvata**; erakonnad pilluvad üksteist **poriga**; press valas ta **solgiga** üle; ära kogu **saasta** oma hinge; tõeline **häbiplekk** pealt ilus, seest **ussitanud**

★ **läppunud** õhkkond ~ mentaliteet ~ ...

★ **sittus** ennast täis; **rüvetatud** au; **roiskunud** kapitalism; **pehastunud** institutsioonid

Vrd ka **hapu** toidu ja maitseaistingute rubriigis G.

Vrd ka *sammalduma* ja *roostetama* pindade rubriigis R.

P. Asend, seisund; paigalseis / liikumine; äpardused liikumisel

- ★ *toetan* seda taotlust igati; *toetume* termodiinaamika seadustele
- ★ oli oma nõudmistes *kõigutamatu*; *vankumatult* endistel seisukohtadel; *paindlik* taktika; mind see ei *loksuta*
- ★ üsna kindel *positsioon*; ei suuda veel omal jalal *seista*; kogu elu ~ mõtetegevus on *seiskunud* ~ *peatunud*
- ★ kuuldused *liiguvad*, kuid ei midagi kindlat; *töölisliikumine*; *liigutage* oma ajusid; *liigutav* hüvastijätt; see ei *liiguta* mind; *liigutavad* sõnad
- ★ Nõgisto *käib* suure algustähega ja varem ta *käis* pika Tiinaga; tagatoas *käib* suur vada
- ★ pea *läheb* paiste; Kolumbus Krisostoomus ei *lähe* mitte
- ★ Jaanil *tuli* hiilgav idee; justkui läbi udu *tuleb* meelde
- ★ ta vaim *rändas* ~ *hulkus* lapsepõlvradadel; *uitmõtted*
- ★ *ringlevad* kuuldused, et jutt *keerles* peamiselt selle teema ümber
- ★ esimees Mao ajal toimus Hiinas suur *hüpe*; mis sa *hüppad* oma Mersuga; mõttekäik on hirmus *hüplev*; ära *keksi*, *kekspüks*
- ★ ta silmipimestav *tähelend*; Vaarmann on jota, ta *lendab* sealt varsti; *lennukad* fraasid
- ★ veidi ära *pööranud*; *pöörake* end patust; ei mingit *pööret* paremusele
- ★ tuju *tõuseb* topsi najal; võib märgata moraali üleüldist *langust*; seni ta püsib veel *pinnal*; kuid on kiiresti *alla käinud*, varsti on omadega puhta *põhjas*
- ★ rütm ~ stiil *lonkab* lubamatult
- ★ *kobav* sõnastus; *kobamisi* õigele lahendusele ei satu
- ★ üldiselt teadis hästi, paaril kohal *koperdas*; selle esimese *komistuse* ~ *vääratuse* anname andeks; ilma ühegi *vääratuse*; *libisesime* märkamatu teistele teemadele; ideoloogilised *libastumised*
- ★ on õigelt *teelt eksinud*; sattus väärale ~ laiale *teele*; *kaotas pinna* jalge alt
- ★ *põikame* korraks Puškini eraellu; lüüriiline kõrvalepõige; ära *põikle*, vasta otse;
- ★ *vingerdas* kuidagi välja; sa veel *väänled* mu käes!
- ★ *roomata* ja *pugeda* on mulle tülgas

Vrd ka *püsti*, *otse* / *viltu* jts ruumimetafooride rubriigis A.

Vrd ka *libe* jm pindade omadused rubriigis R.

R. Pinnad, nende omadused; kattedihid; “pinna-aistingud”; pindade töötlemine

- ★ *sile* käitumine; *libe* keel ~ jutt; kui läheb *libedalt* sul kõik; *libe* vend; alkohol ja saamahimu viisid ta peagi *libedale* teele
- ★ *lihvitud* maneerid; igati *lihvitud* poiss; *tahumatu* mats *nurgeliste* liigutustega
- ★ *kare* ja *tõre*; *kare* toon ~ kohtlemine ~ ...; *konarlik* sõnastus ~ stiil
- ★ peab asjapulki *määrima*, siis läheb nagu *õlitatult*; *õline* pilk; *õli* (slängis: = jota, parm)
- ★ lahkuteed on *liivatatud*, kokkuteel kiilasjää (P.-E. Rummo)
- ★ ilus *ümmargune* jutt; peame üks *ümmargune* nõu
- ★ *lame* väljendusviis; test tõi kandidaatide erinevused *reljeefselt* esile
- ★ mälu ~ aru ~ oskused on *roostes*
- ★ kodutee on *sammaldanud*
- ★ elu on ta iseloomu tervamad nukid maha *hööveldanud* ~ *kraapinud* ~ *silunud*; sõnastus ja kompositsioon vajavad veel kõvasti *silumist*

Vrd ka äpardused liikumisel (*libisema*, *komistama* jts) rubriigis P.

S. Rikas / vaene. Raha; kaup. Väärtused, nende siirded. Vargus, rööv

★ palju vaprust ja vaimuvara ka; hingerikkused; vaimuvaene sõnavõtt; vaevarikas teekond; tunderikas kohtumine; veidi arust vaene

★ **anna** lapsele hirmu ja armu (vanasõna); **anna** endale aru; **andis** hingetõmbeaega; **anna** või hing; kel südant **annud** ma; andeks ~ nõu ~ abi **andma**

★ **võta** mõistus pähe; **võtsid** teistest eeskuju; **võtke** oma vigadest õpetust; **võta** vaevaks; **võtke** teadmiseks; **võtan** selle oma hinge peale; **võta** see oma südameasjaks; ära seda nii väga ninasse **võta**; **võta** vihaks või pane pahaks; **võta** kätte ja tee ära

★ **kinkis** tulise pilgu ~ suudluse ~ ...; seda ma sulle ei **kingi**

★ suudlus on armupant

★ **auvõlg**; tänuvõlglane; sent surmaga **võlgu**; **laensõna**; teistelt **laenatud** vaimukused

★ **müüis** oma südametunnistuse ~ tõekspidamised ~ ... maha; **müüis** oma hinge kuradile; **müüdav** hing; parem aega **müüa** kui **osta** (vanasõna); **ostetud** pea otsas (= 'purjus'); **äraostmatu** õiguskantsler; selle eest sa veel **maksad!**

★ **hinda kallilt** saadud vabadust; **odavad** nipid; pääsesime veel **odavalt** (st halvimal tagajärjed jäid tulemata)

★ **raha** on hinge **varas** (vanasõna); see motiiv on Bernsteinilt **varastatud**; üks valge peaga neiuke on meie Jaani südame **varastanud**; **vargsi** armastama

★ kurbtus **röövib** kõik mu mõistuse; **röövis** kõik ta au ja ilu; see protseduur **röövib** tohutult aega; **röövitud** õnn

T. Otsimine, leidmine; kaotamine, peitmine. "Varjatu"

★ kõik tunded põuepõhja **peidetud**; ärme mängi **peitust**, räägime suud puhtaks; armastust ja vaesust ei saa **varjata** (vanasõna); keegi mu **varjatud** väärtusi ei näe

★ ärge **kaotage** pead; Capri saarel ma südame **kaotsin**; **kadus** viimnegi lootus; meelerahu täiesti **kadunud**; au **kadunud** – kõik kadunud (vanasõna)

★ **otsime** probleemile lahendust ~ väljapääsu olukorrast ~ teiste juures puudusi ~ ...; püüan oma mälus **sorida** ~ **tuhnida**

★ **leidke** mootori kasutegur; boss **leiab**, et sa pole tasemel; **leia** endas mehisust ja vabanda; ta **leidis** end uuesti ja jätkas **leidis** oma kutsumuse; no küll nüüd **leidis!**; **leidub** ikka ilmas lolle

★ ära hakka jälle selle vana asja kallal **urgitsema**; ta on arhiividest väga haruldasi säilikuid välja **kaevanud**